

УДК 322;130.3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ КОН'ЮНКТУР У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ НА РЕЛІГІЙНО ПЕРМАНЕНТНУ СВІДОМІСТЬ

Іван Цихуляк

*Чернівецький національний університет,
кафедра культурології, релігієзнавства та теології
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна*

Черговий, ювілейний рубікон української незалежності не тільки воскресив мертвий вірус суто національної проблематики, але й осучаснив нео-сервіс фундаментального аналізу. Спонукав до пошуків ціннісних ідеологічних орієнтацій як системоутворюючих факторів громадської активності. У фокусі наукового огляду суспільний продукт – трансформація ідеологій та вплив на суспільну та релігійну свідомість, які характеризують актуальні зміни в Україні та світі.

Автор статті розглядає ідеологію як центральний компонент та конституціональну особливість психосоматичної структури особистості. Шляхом ретроспективного огляду розкриває проблематику суспільно ідеологічних трансформацій та особливості соціальної детермінації людської поведінки. Аналізує значення та вплив політичних ідеологем на соціокультурну, релігійну та духовну сфери.

Загальнолюдські та індивідуальні зсуви морально-світоглядних парадигм, що відбулися за чверть століття, настільки фундаментальні, що ставлять під питання життєздатність соціальних утворень, статус взірцевості яких сприймався як константа суспільного діапазону. Надважливим ключем розуміння тектоніки глобальних ідеологічних модифікацій є питання регенеративної ролі релігії та місця самої церкви як найвпливовіших соціальних інститутів, що претендують на конструювання уявлень про світ та пропонують «експертні» рецепти політикам і громадськості щодо шляхів досягнення бажаного стану речей на тлі вітчизняних і світових реалій.

Ключові слова: доктрина, суспільство, церква, ідеологія, світогляд, епоха, трансформація, політика, релігія, католицизм.

«Нова мітла по-новому мете». Невідомо, коли і які саме критерії сформували основу цієї аксіоматичної теорії, але очевидним є те, що за цим, на перший погляд, простим алгоритмом формується вся життєдіяльна архітектоніка: побут і мистецтво, політика й культура, а також релігійна ментальність як одна із форм суспільної свідомості.

Кожна історична доба визначається новими тенденціями та торжеством ідеологій. Вносячи в соціокультурний вакуум нову шкалу вартостей та переформатовуючи понятійний скелет «благ цивілізації», епохи ознаменуються водночас глобальними як дієвими, так і теоретико-ідеологічними пертурбаціями. При цьому єдиним мірилом істинності ідеалів та принципів є суспільно-історична практика. Як у кривому дзеркалі, саме в площині історії людських перипетій та духовно-соціальної взаємодії, утверджуються проби та істинність нових стандартів людського буття. Чи то заснованих на ідеях пошани особистості та визнанні гідності й незалежності кожної людини, чи то на ідеях створення належних соціокультурних умов для її вільного розвитку і самоутвердження. За тими самими соціальними лекалами розкривається й недолугість та міфологізація, а інколи й абсолютна фальшивість аксіологічних посівів. Наукове спостереження процесу еволюції політико-софських ідеологічних концепцій у світовому вимірі веде до висновку про постійну трансформацію їхнього емпіричного змісту та складників.

Питання соціальної значимості церкви в умовах глобальної трансформації ідеологічних доктрин є надзвичайно привабливим не тільки для науковців, але й стало темою на «закуску» для «експертів» інших екзотичних жанрів. Дослідивши зміст «споживчого наукового кошика», можна зробити двотезовий висновок: 1. У цій ділянці не бракує дописів, статей чи досліджень, є брак науковців. 2. Абсолютна відсутність наукової спадковості як принципу досліджень.

Проблематиці соціальної ролі та значення церкви значну увагу приділяли такі зарубіжні мислителі, як М. Вебер, Теяр де Шарден, Жак Марітен. В історії суспільно-політичних думок України роль церкви у державотворчій архітектурі підкреслювалася І. Франком, І. Огієнком, В. Липинським та іншими дослідниками. У сучасній вітчизняній науці викристалізувалась добра традиція дослідження релігійного феномена як надважливого чинника духовного розвитку суспільства та регулятора у формуванні аксіологічної парадигми особистості й суспільства. Ці проблеми достатньо висвітлені в працях і думках І. Кураса, В. Бондаренко, М. Мариновича, І. Онищука, М. Поповича, В. Єленського, Ю. Кальниша, О. Киричука, М. Рибачука, О. Сагана.

Незважаючи на те, що питання соціальної синергії релігії та суспільства є надзвичайно актуальними в глобальному вимірі, вони не мають достатнього наукового висвітлення. Якщо в країнах Західної Європи це питання пройшло експертне горнило, то в українських реаліях виникають щораз нові побічні предмети дослідження. Резюме загально позитивного значення церкви в сучасному демократичному суспільстві потребує водночас детальних досліджень українських особливостей місця та ролі церкви у сучасних демократичних трансферах. Суспільний контекст українських реалій є глом загальної характеристики церкви як соціального інституту.

Актуальність теми зумовлена не лише глибокими стихійними чи системними соціополітичними, економічними та ідеологемними змінами в сучасному українському суспільстві, але й взаємопов'язаністю цих перетворень із загальним контекстом сучасних цивілізаційних процесів та впливом на формування як суспільної доктрини церкви, так і релігійної свідомості у принципі. Основною платформою тут виступають надзвичайно швидкі та суперечливі багатовекторні секуляризаційно-модернізаційні та регенераційні явища в системі взаємодії релігійного світогляду з іншими формами суспільної формації.

Значення ідеології важко переоцінити. У простому визначенні ідея – це праобраз, логос – вчення. Отже, ідеологія являє собою структуровану систему ідейних алгоритмів, виражених у формі інституціональних концепцій, доктрин, програм тощо. Це теоретична і дієва система, крізь призму якої усвідомлюються критерії дійсності, оцінюється об'єктивно-суб'єктивне поле дієвих можливостей, що виражається у ставленні до індивіда, людей до навколишнього світу та загалом соціокультурної динаміки. На перший погляд термінологія сприймається як виключно політичний інструментарій. Однак таке враження є поверхневим, бо розщеплюючи поняття «ідеологія» як одного з важливих соціальних явищ, на полі наукового дослідження з'являється декілька трансформованих видів, кожний з яких формувався в котлі історичних суспільних реалій.

З часів, коли А. Дестют де Трасі ввів у науково-філософський обіг поняття «ідеологія», різні за штибом політичні системи, на відміну від релігійних формацій, намагались монополізувати інтерпретаційну парадигму взаємопов'язаності ідейних концепцій і соціуму, визначаючи тим самим нове розуміння світобудови та суспільного порядку.

Якщо у минулому роль ідеологічних наративів гіпертрофувалась, то сучасниками явно недооцінюється. В умовах глобальної інкультурації, міжнародної економічної співпраці, політичної, етно-релігійної інкорпорації та екуменізму саме ідеологія стає

ключовим і визначальним елементом організації соціального порядку та ціннісного нарративу існування.

Негативний дискурс та неоднозначність наукових підходів під час дослідження ролі ідеологій, умов формування, визначення впливу на соціокультурну, релігійну свідомість не означає зменшення її ролі чи значення в актуальному суспільному житті. Радше навпаки. Еволюція праобразів є важливою амбівалентною складовою психології та свідомості особи і суспільства. Соціальні ідеологеми є контрверсійними платформами, на основі яких відбуваються пошуки нового: спільних поглядів, ідей, цінностей, які й створюють підґрунтя для організації різного роду асоціацій, спілок і загалом будь-яких громадсько-політичних, релігійних об'єднань. Або ж навпаки, такі поборює. Це вказує на те, що ідеологія є сукупністю тісно пов'язаних між собою психологічних та духовно-інтелектуальних чинників, які є приводними ідей, позицій чи вірувань, властивих певній групі чи спільності.

Ідеологія політичної кон'юнктури минулих століть, яка, як рупор, формувалась залежно від формацій політичних режимів, як принцип, залишила в історії негативний шлейф. Упродовж віків млин ідеологізацій втягав у орбіту турбулентності ті сфери людського буття, які як феномени не підлягають мінливості. Саме такі ідеології минулого (а частково і сьогодення), як тоталітаризм, тиранія, деспотизм виривали людину з теоцентричного контексту, спустошували її, викидаючи з неї «нутроці» та переплавляли в бездушного й технічного адепта політичного культу. Подразником для тоталітарних ідеологій було ядро суспільства – особа, її трансцендентність, культура, духовність, мистецтво, релігія та віра. Ще більш згубним для духовного життя особи та суспільства було намагання підмінити ідеологією всі інші форми суспільної свідомості.

За роки атеїстичного диктату на різних континентах зі змісту ідеологічних концепцій значною мірою було вихолощено творчо-гуманістичні, плюралістичні додатки та знищено загальнолюдську демократичну, духовно-моральну основу. Диктатура, будучи частиною офіційної політики, виступала як ідеологія панування та насилля над особистістю, маніпулюючи свідомістю як особи, так і соціуму.

Ілюстрація зазначених маніакальних політико-програмних ідей означає, що протягом століть людина була позбавлена елементарного – права на гуманне та людяне ставлення до неї. Право бути людиною. Очевидно, зайвим є говорити і про феномен милосердя. Якщо немає Бога – немає людини як плоду креативного задуму Творця, немає ні любові, ні милосердя. На відміну від теїстичного світогляду, де Абсолют звернений обличчям до конкретної особи, меседжі ідеологосистем звернені та культивовані до безликих мас. Не випадково ярий критик християнства Ніцше говорив: «Любов до ближнього ми замінимо любов'ю до далекого». Це той, кого не бачиш. Хто не турбує, не існує. Це ніхто.

Контури гуманістичних доктрин задекларовані в ідеалістичній філософській думці давньогрецьких шкіл та ранньої поезії. Спостерігаються в культурі древнього Сходу та ізраїльського народу. «Герпеливий і милосердний» – на цей подвійний епітет ми натрапляємо в Старому Завіті, як опис суті Бога. [1]. Абсолютно нову ідею людяності та милосердя розкриває в своїй науці Христос через праобраз ближнього. Це той, хто поруч, кого знаєш, хто очікує, кому співчуваєш та виражаєш своє ставлення. Це конкретний і єдиний у своєму роді. Норми блаженства та любові, проголошені Христом, різко контрастували із релігійно-соціополітичною доктриною тогочасного Сходу і були певним чином реакцією та відповіддю на актуальні виклики не тільки своїх співвітчизників, але й утопій цілих цивілізацій. Варто зазначити, що на цьому негативному загальнолюдському історичному тлі речниками нової ідеології, що змінила цивілізацію, стануть на Сході об'єднання нових спільнот, названих «християнами».

Відтоді минуло двадцять століть. Універсальність церкви з простої теологічної концепції перетворилась на конкретну реальність, яка оживляє світ словами Христа: «Будьте милосердні». Папа Іван Павло II закликав людство творити «цивілізацію любові». Дорогою, яка може привести людство до нової ідеології, є правдива любов і відповідальність за «брата свого». У біблійній розповіді про перше вбивство ми бачимо, що людина має бути «сторожем брата свого». «Де Авель, брат твій?» – «Не знаю. Хіба я сторож брата мого?» (Бут 4, 9). Господь вимагає відповіді від Каїна, а отже, людина є відповідальною за життя свого ближнього. Іншими словами, людина має, з одного боку, право на життя, а з іншого – вона зобов'язана шанувати і берегти життя інших.

Доісторичні, а згодом систематизовані, концепти і форми ідеологій протягом століть, по черзі змінюючи одна одну, ліберальна чи консервативна або похідні від них, визначаючи своє ставлення до особи та суспільства, перетворювали часто екзистенціальну дійсність останніх на соціальне побутово-культурне рабство. Тривалий експериментальний процес «індустріальної революції», що позначився дегуманізацією людської суті, руйнацією фундаментальних прав і свобод людини, десакралізацією гідності та девальвацією цінностей європейської культури ХХ століття, науковою думкою закарбувався в історію світового суспільствознавства як період безтямного свавілля.

У світлі сучасних політико-економічних та соціодемографічних вивихів та зсувів принципово має стати ідеологія надрелігійної гуманності та співчуття, що сягають своїм корінням розуміння концепту походження, суті та призначення людини. Сіллю мають стати принципи толерантності, діалогу та екуменізму. Комунікативність міжконтинентальних спільнот з одного боку, безрезультативність та фіаско дипломатичних і менеджерських прийомів з іншого, увиразнюють необхідність мінімізації ризиків та небезпек, продиктованих теорією крайнощів. Під небезпекою мають бути на увазі помилкові тенденції та намагання взагалі відмовитись від ідеології в сучасному суспільному вимірі. Закритість, бар'єри та відмежування за релігійними, морально-світоглядними, географічними чи економічними принципами свідчитиме, що світ наближається до чергового гуманістичного ідеологічного апокаліпсису. Психологічні ідеологеми є гуманними маркерами та грають роль своєрідних механізмів, які концептують ідеї в пізнавально-наукову, а згодом у реальну економічну, культурну та релігійно-духовну сферу. Відмова від такого механізму унеможлиблює нормальний суспільний розвиток та консолідацію зусиль людей. По-справжньому конструктивна ідеологія має відповідати життєвим реаліям і спиратися на досягнення науки. Правильно сформульовані ідеологічні доктрини дають змогу розробити адекватні підходи до соціальних процесів, до проблем внутрішньої і зовнішньої політики. Діалектика розвитку суспільної свідомості полягає у переході суспільної психології в ідеологію, спонукаючи тим самим до якісних змін у соціальній доктрині суспільства. В умовах пізнання людиною багатогранності світу, свідомість набуває певною мірою рис науково-практичного відображення як побутової, так і ідейно-теоретичної дійсності.

Сучасний німецький філософ О. Лемберг у своїй праці «Ідеологія і суспільство» визначає поняття ідеології як систему ідей, що включають у себе певні аксіологічні норми, покликані для організації спільних благ людства. Оскільки «ідеологічний вакуум для людини нестерпний», люди не можуть жити в світі, який би був для них незрозумілий, вони не можуть жити без цінностей та норм, які є основою суспільного буття та поведінки. Ідеологія є духовним фундаментом, на якому будується свідомість індивідуума та аксіологічна парадигма суспільства.

Французька революція ХІХ століття, події у Російській імперії початку ХХ століття, європейські заворушення та рецидивність українських визвольних змагань і революцій ви-

разно вказують на досить об'ємну причинну тотожність. Конфлікт в ідеологічній системі світогляду. Політика насилля і страху для людини противна і неприйнятна. Рабство та пониження вбиває в людині «образ і подобу Бога», виключає таке поняття, як феноменологія людського ества.

Кон'юнктурно-адміністративний «промоушен» майже всіх епох, розгортаючи перспектні гуманітарні гасла та ініціативи, скеровані на реалізацію благ людства, конспірував притаманну йому доцільність та у цілому вороже ставлення до особи. Чорними дірами таких «соцпрограм» були прелюдії дегуманізації. Голокост, голодомор, геноцид, етноцид далеко не повний перелік знаряддя антилюдської ідеології тиранії. Утопічність доктрин, деструкція закономірних онтологічних принципів розвитку особи не давали можливості враховувати життєві реалії національно-етнічних суб'єктів. Не маючи зв'язку з культурно-духовною і релігійною спадщиною, ігноруючи політико-соціальні права індивідуума та орієнтуючись виключно на клубні політичні інтереси, залишали особу як суб'єкт суспільної політики на маргінесі. Говорячи про політико-релігійну складову свідомості, відомий британський політик Антоні Бенн наголошував, що віра – це те, заради чого вмирають, а ідеологія – те, заради чого вбивають.

При всьому досі зазначеному, ідеології минулих століть провадили людство на фінішний рубікон тотальної недовіри і скепсису ХХІ століття. Як ровесник минулих епох, так і сучасник-реаліст і критик цілком слушно ставлять запитання: «Чи є сьогодні інституції, які б проголошували вічні ідеї в «новій заквасці», опертій на вищу і дієву авторитетну складову»? З іншого боку, чи може церква в умовах світової глобалізації претендувати на роль промоушена нової ідеології гуманізму.

Безперечним, на мій погляд, є факт, що навіть «вічні і незмінні» морально-фундаментальні концепти та ідеологеми потребують нового переосмислення та вмонтування в нову парадигму соціокультурного виміру антропологічної дійсності. У цьому процесі церква відіграє колосальну і провідну роль.

Гуманітарну основу та суспільну політику церкви формує її соціальна доктрина. Так Павло VI, звертаючись до праць Марітена, енциклікою “*Populorum progressio*” привертає увагу до поняття «повного гуманізму» (за Марітенем, інтегрального гуманізму), а єдино істинним проголошує гуманізм, орієнтований на Бога, що виходить з принципу надприродного визнання людського щастя.

У контексті розгляду еклезіологічних ідей у цілому та феномена християнського ідеалу милосердя, як трансцендентної сутності особи і суспільно-нормативної цінності зокрема, варто звернути увагу, що католицька церква задекларувала (проголосила) 2016 рік – роком милосердя. Таким чином, волею долі, через сто двадцять п'ять років після оприлюднення на зламі епох Левом XIII енцикліки “*Regum novarum*”, церква знову, вкотре за багатовікову історію свого існування, повертає Земну кулю до Ідеалу (ідеології) Милосердя. В Буллі “*Misericordiae Vultus*” – «Обличчя Милосердя» Папа Франциск пише: «Як же я прагну, щоб наступні роки були позначені милосердям, щоб виходити назустріч кожній людині, несучи добро та ніжність Бога. Нехай же всіх, віруючих і далеких від віри, зможе досягти бальзам милосердя, як знак Божого Царства, вже присутнього між нами» [2].

Світ увійшов у турбулентність дилеми: гуманізм і милосердя або тоталітаризм та самознищення. Що насправді символізує цей грім церкви?

Попри те, що ідеологія тиранії закріпилась як офіційна політика в країнах азійського континенту, торжество світових утопічних ідеологій закінчилось. Проте немає сумніву, що планетарний ідеологічний вакуум терпітиме цей стан. Бо, як уже сказано, людина не може жити без ідеологічних конструкцій. І хвилі нових парадигм, здається, вже зароджуються.

Голос церкви завжди опереджав час. Подібно, як у часи великих пап Лева XIII, Івана XXIII, Павла VI, Івана Павла II на порозі третього тисячоліття церква серцем Франциска закликає до духовного пробудження. Стати на дорогу моральних орієнтирів та прямувати до ідеалу. Будьте милосердні, як Отець Ваш милосердний. Будьте святі. У рентгенологічній сьйві Об'явлення церква бачить наслідки недуг людства, спричинених інфекціями смертельних ідеологій минулого, та епідеміологічні загрози сучасних конспіративно-секуляризаційних тенденцій, які через суспільно-релігійні, геокультурні та психоіндивідуальні фактори мають здатність трансформуватись у нову сучасну світову ідеологію. Наслідки знову вразять людство духовно-моральною анемією. Брак людяності, милосердя та співпереживання, гуманності і співчуття, симптоматизуватиме про недугу не тільки особи, але й цілого суспільства. Висловлюючись по-медичному, церква закликає своїх вірних пройти обстеження – подивитись на Христа, який є обличчям милосердя Бога.

Панорамний огляд ідеологічних та соціальних змін у світі, з перспективи 25 років, уможлиблює оцінити шлях, що було пройдено, ідентифікувати чинники успіхів та невдач на цьому шляху, а також визначити перспективи України у контексті глобальної ідеологічної динаміки. Ідентифікувати сили та події, що окреслили перебіг трансформацій соціуму на регіональному та глобальному рівнях. Найдраматичнішими причинами, які стрімко припровадили Європу та Україну до фатальних національних криз ХХІ століття, стали девальвація ідеологій та десакралізація духовно-моральних цінностей. Намагання підмінити релігійно-суспільну свідомість неоідеологічними конструкціями. Кульмінація подібних намагань та наглядність проблем знайшли вираження в питаннях єдності не тільки Європи, але й світу загалом. Брекзіт, окупації частини України, війна у Сирії, формують порядок денний не щодо питань економіки, політики чи персоналій, але однозначно щодо питань національних ідеологічних аксіологій. Очевидним є факт: Європа втрачає свою взірцевість, про яку часто йшлося в публічному та соціально-науковому дискурсах, як приклад успішності модерного проекту демократичного транзиту від державного соціалізму до ліберальної демократії в межах ЄС.

Своєю чергою на перевірку піддано українську національну християнську основу, її моральну, культурну, суспільно-патріотичну складову. Якою вона стане після атестації залежить від духовної свідомості українців, громадської активності наших співвітчизників та розуміння ролі релігії та церкви в актуальних умовах.

Список використаної літератури

1. Булла “*Misericordiae vultus*” («Обличчя милосердя»). URL: http://news.ugcc.ua/documents/bulla_misericordiae_vultus_oblichchya_miloserdya_76220.html
2. Василь Цимбалістий, ЧСВВ, «При дверях Святого Року Божого Милосердя». URL: http://basilianfathers.ca/statti/2015/11/index.php?year=2015&month=11&article=Pry_dverjax_Svjatoho_Roku_Myloserdja.html

**TRANSFORMATION OF IDEOLOGICAL CONNECTORS IN THE CONTEXT
OF INFLUENCE ON RELIGIOUS PERMANENT CONFIDENCE****Ivan Tsykhuliak**

*Chernivtsi National University,
Department of Cultural Studies, Religious Studies and Theology
Kotsiubynskyi str., 2, 58012, Chernivtsi, Ukraine*

The regular, anniversary rubicon of Ukrainian independence not only updated the spurious virus of purely national issues, but also crystallized the neo-service of fundamental analysis of value orientations as system-forming factors of social activity. In the focus of the scientific review is the social product of actual changes in Ukraine and the world. The human and individual socio-cultural shifts that have taken place for a quarter of a century are so fundamental, that they question the viability of social entities, the status of which models were perceived as a constant of social ranges. The important key of understanding the tectonics of global modifications is the question of the regenerative role of religion and the place of the church itself as the most influential social institutions, that pretend to construct ideas about the world and offer recipes (“expert experiences”) to politicians and the public on ways to achieve the desired state of affairs against the background of domestic and world realities. The author considers the ideology as the central component of the psychological structure of the individual. Through a retrospective of the review it reveals the problems of social transformation of ideological systems and the peculiarities of social determination of human behavior. Analyzes the significance and influence of political ideologists on socio-cultural, religious and spiritual spheres.

Key words: doctrine, society, church, ideology, worldview, epoch, transformation.